

Den tyske okkupasjonsmaktens økonomiske politikk i Norge, som ble utnyttet som sentral ressursleverandør, er temaet for en historisk avhandling nylig utgitt i bokform i Tyskland. Det er første gang emnet er behandlet så grundig, skriver historiker **BERIT NØKLEBY**. Boken gir innblikk i en mindre kjent side av Norges krigshistorie.

Da Hitler forsøkte å utnytte Norges rikdom

De ærgjerrige tyske planene om å utnytte Norges ressurser under krigen står sentralt i en omfattende historisk studie som utkom i Tyskland sist høst, «Reichskommissariat Norwegen». Dette var navnet på Hitlers sivile maktapparat i Norge, som var ledet av Josef Terboven. Han endte sitt liv for egen hånd i maidagene 1945.

Den tyske historikeren Robert Bohn snakker og leser skandinavisk flytende og er «ekstraordinær» professor ved universitetet i Kiel. Han har gitt boken «Reichskommissariat Norwegen» en undertittel, «Nasjonalistisk nyordning og krigsøkonomi», som angir det egentlige hovedtema for boken. Helt fersk er den ikke, for manuskriptet var klart i 1994, og lite er gjort med teksten siden.

Bohn åpner med en utredning om Reichskommissariat, hvordan institusjonen var oppbygget og hvordan den arbeidet. Bortsett fra en kort skisse av Terbovens terrorinstrument, SS og det tyske politiet, blir de forskjellige avdelingene nevnt bare kort før forfatteren kommer frem til sitt hovedemne, Hovedavdelingen for næringslivet, ledet av Carlo Otte. Ifølge Bohn hadde Otte «en maktposisjon som ingen annen enkeltperson i norsk økonomisk historie, hverken før eller senere».

I de ærgjerrige tyske planene for Norges plass i det nyordnede Europa skulle Norges naturrikdom utnyttes fullt ut. Vannkraft var en av de viktigste ressursene, den ga grunnlag for å bygge ut den norske aluminiumsindustrien, noe Luftwaffe-sjefen Hermann Göring var spesielt interessert i. Iverksettelsen av de store planene stoppet opp, blant annet fordi den nødvendige importen av bauxitt ikke kunne opprettholdes da Tyskland etterhvert møtte motgang på alle fronter.

Bohn skisserer inngående de interne striden på tysk side om hvordan utnyttelsen – og utbyggingen – av Norge skulle foregå, og det tyske næringslivets kappløp om å komme først til fa-

Quislings NS-regjering kommer ikke godt fra det i Bohns bok. Statsrådene blir gjennomgående beskrevet som umulige, enten fordi de var inkompetente eller fordi de var supernasjonale og tviholdt på norske interesser mot tyskerne. Kilde: Otte og andre tyske tjenestemenn.

Sjefen for finansavdelingen i Reichskommissariat, Hans Clausen Korff, var utrettelig forkjemper for et nytt skattesystem i Norge. (Korff var senere høy embedsmann i det vest-tyske finansministeriet, og ble ved sin død i februar i fjor æret av Bundesminister Hans Eichel.) Korff mente at kommunene var altfor selvstendige, og han fikk støtte fra høyeste hold. Høsten 1942 gjorde Terboven et fremstøt i saken, men støtte på uventet sterk motstand fra NS-hold.

Bohn mener at de kommunale finansene var «et reservat for lokalforvaltningen, som NS behersket», og at motstanden

mot skattereformen kom av at NS etter den gjeldende ordningen kunne finansiere sin nasjonale politikk uten særlig innblanding fra Reichskommissariat. Dette er rent tøv, for NS behersket slett ikke lokalforvaltningen – det fantes ikke mange nok av dem til det.

Interessant nok var det innenriksminister Albert Hagelein som satte seg sterkest imot den nye skatteordningen – i tillegg Bohn fordi han så for seg at tyskerne da ville få tak i enda mer av norske midler. Quisling lot seg

skulle få som sin del et beløp som tilsvarte gjennomsnittssummen for årene 1938–1940, og trengte de mer, måtte de søke. (Rådmannen i Drammen skrev i sine bemerkninger til budsjettet i april 1945: «Det sier seg selv at kommunene ikke vil komme langt med skatteinntektene for årene 1938–40. En vilde derfor få et understøttelses- eller bidragssystem for samtlige byer og herreder i landet.»)

De norske motstanderne – fra begge sider – av skattereformen klarte å forsinke loven, så den skulle tre i kraft 1. juli 1946. Det skjedde naturligvis ikke. Men Bohn skriver likevel at tyskerne hadde klart å «modernisere det norske fiskale apparatet» slik at staten også etter 1945 kunne ta større del av borgernes inntekter enn før.

Bohn skriver ikke norsk historie, han skriver tysk organisasjonshistorie. Det er Reichskommissariat som handler, planlegger og reagerer, og norske forhold blir vurdert fra tysk synsvinkel. Norge er bare stedet der dette foregår, og nordmenn spiller like liten rolle som de innfødte i tidligere tiders imperialisme-historie.

Kildematerialet er imponerende stort – men det er ensidig. Hele avhandlingen hviler på tyske kilder. Det gjør at forholdet til den norske siden av historien blir både vag og ujevn, og at årsaksforhold og/eller konsekvenser blir hengende i luften. Dessuten trekker Bohn altfor ofte konklusjoner uten å gjøre skikkelig rede for premissene – han synes åpenbart at en notehenvielse er nok. Vi må derfor selv gå til kildene om vi vil etterprøve Bohns iblant nokså bastante meninger.

I tillegg kommer at Bohns avhandling mye bygger på Ottos rapporter under krigen og for-

«Wehrmachts uhorvelige behov for brakker, festningsanlegg, kommunikasjonslinjer og arbeidskraft førte til «gigantisk fortjeneste» for den norske byggebransjen»

«For begge parter var det viktigste å holde forsyningsene i gang og finansene i orden, ellers ville det norske samfunn bryte sammen»

Ark.p.m. 28/1.01

Her hadde man et nytt område som kunne og burde utnyttes til beste for Tyskland. Reichskommissar Terboven og hans Reichskommissariat kjempet på sin side for å hindre Wehrmachts - de militæres - behov skulle drepe «gåsen» før den la gullet. Allerede høsten 1940 var det klart at antallet tyske soldater var så stort i forhold til folkemengden at Norge ikke alene kunne forsyne okkupasjons hæren, slik reglene i folkeretten tilsa.

Wehrmachts uhorvelige behov for brakker, festningsanlegg, kommunikasjonslinjer og arbeidskraft førte til «gigantisk fortjeneste» for den norske byggebransjen, som Bohn sier var «særlig beredvillig til kooperasjon». Han nevner også at det var utstrakt passiv sabotasje blant arbeiderne. Det hadde de norske arbeidsgiverne ikke mye imot, for «gå sakte-parolen økte fortjenesten for både byggmester og arbeider».

Gå sakte-aksjonen «kan ha gjort mer skade for okkupasjonsmakten enn den aktive sabotasjen fra motstandsbevegelsen», og Wehrmacht fikk ikke bukt med den, til tross for både lokking og trusler, og til tross for at enkelte arbeidere havnet i konsentrasjonsleir. Men medaljen har en overraskende bakside: Motstandssiden trodde dette kostet tyskerne dyrt, men de trakk pengene fra Norges Bank, så i siste instans betalte Norge selv regningen!

Bohn gir et godt bilde av hvilken enorm belastning Wehrmacht og de tallrike tyske okkupasjonsstyrkene var for Norge og norsk økonomi. Regningen ble betalt ved å la den norske seddelpressen gå - pengeomløpet steg i Norge til mer enn det firedobbelte, mens det for eksempel i Danmark «bare» steg til det dobbelte.

Nærmere 12 milliarder kroner ble trukket ut av Norges Bank i løpet av okkupasjonen, over 95 prosent av dette gikk til Wehrmacht, og bare en brøkdel til Reichskommissariatets okkupasjonspolitiske formål. Wehrmachts umettelige behov førte til at planene om økonomisk nyordning i Norge måtte legges på is.

Jernbanebyggingen var ett av de tyske prosjekter som fikk varig virkning også i Etterkrigs-Norge. Men det ble sløst med penger. Ifølge Bohn var jernbane helt til Kirkenes en av Terbovens yndlingsplaner, og Hitler, som ikke ante hvordan det så ut der nord, var enig. General Nikolaus von Falkenhorst klarte å snakke Hitler fra det i januar 1943, like før nederlaget i Stalingrad. I stedet bygget tyskerne videre på Nordlandsbanen fra Mo. Samtidig ble også Sørlandsbanen bygget videre.

Bohn skriver at byggingen av Sørlandsbanen, som NSB i stor grad drev selv, gikk mye bedre og var billigere enn arbeidet med Nordlandsbanen, som vesentlig ble bygget av tyske byggefirmaer uten lokalkunnskaper. Men når tyskerne bygget så mye dyrere enn NSB, skyldtes det blant annet at de uten videre forkastet NSBs forarbeide med traséen. Dermed ble banen også lagt lenger inn i landet, altfor langt unna de stedene langs kysten som NSB hadde villet knytte til det.

overbevis av tyskerne argumenter: Med denne skattereformen ville Norges utvikling til moderne stat være fullført, mente tyske skatteeksperter, for da ville staten for første gang være herre i eget hus.

Hagelin ga seg ikke, men saken ble presset videre, og høsten 1941 var lovforslaget ferdig til å undertegnes av Quisling. Den prosessen tok seks uker, og mens feiret Hagelin en siste triumf: Hans departement fikk fylkesmenn og ordførere til å protestere. Det strømmet inn protester hos Quisling, som et øyeblikk vaklet. Finansminister Fredrik Prytz var syk, men medunderskrev loven i sykesengen 16. desember 1944 - da var Hagelin allerede avsatt.

Bohn nevner ikke konsekvensene av denne nyordningen, men den ville satt endelig punktum for det kommunale selvstyret i Norge. Det skulle utskrives riksskatt i stedet for kommune- og statsskatt, med samme skatteprosent for hele landet. Kommunene

klaringer fra etter krigen, da man satt på Akershus festning sammen med de andre tyske fangene. Både opplysninger og vurderinger stammer fra den handlende selv, og det virker som om Bohn stort sett svelger Ottos vurderinger ukritisk.

Det er bare to grupper nordmenn som stadig figurerer i Bohns bok - de umulige (og udugelige) NS-statsrådene, og det gamle regimets embeds- og tjenestemenn, som Bohn gjentatte ganger (og med en viss skadefryd?) beskriver som langt lettere å samarbeide med for Reichskommissariat. Men han sier ikke hvorfor: For begge parter var det viktigste å holde forsyningene i gang og finansene i orden, ellers ville det norske samfunn bryte sammen. Og så langt ville ytterst få nordmenn gå, selv om det ville skadet den tyske krigføringen.

Bohn nevner ikke historiens dom, men han avleverer ofte og bastant historikerens dom. Således avgjør han enkelt og greit hele problematikken om den norske kapitulasjonen i 1940 med å slå fast at den var total, og at London-regjeringen derfor ikke hadde forankring i folkeretten.

Han tror også at debatten omkring den skyldes at Milorg trengte legitimering under krigen, mens debatten jo i virkeligheten startet under og omkring rettsoppjøret etterpå. Den norske motstandshistorieforskning har han bare forakt til overs for, og han mener at da den startet i 1950-årene, «bevisst hadde som mål å legitimere historisk den politiske ledelsen som førte den aktive motstanden under krigen, og som nå gjennomførte gjenoppbyggingen av landet!»

Bohns bok er en grundig historisk avhandling, med mengder av fotnoter, om det tyske okkupasjonsregimets økonomiske politikk. Dette er et emne som hverken tyske eller norske historikere har behandlet så omfattende før.

Boken blir neppe folkelesning her i landet, til det er den for tung og detaljert. Men den vil nok bli stående som et referanseverk når det gjelder den tyske økonomiske politikken i Norge under okkupasjonen. Den vekker også ubesvarte spørsmål om situasjonen på norsk side, både i og utenfor NS, og den burde inspirere til videre innsats fra norske historikere, for her er fortsatt mye ugjort.

«Bohn skriver at tyskerne hadde klart «å modernisere det norske fiskale apparatet» slik at staten også etter 1945 kunne ta større del av borgernes inntekter enn før»

Krig og penger. Ifølge den tyske historiker Robert Bohn hadde Hitlers regjering planer om en omfattende skattereform i Norge. Riksskatt skulle erstatte kommune- og statsskatt. Reformen skulle settes ut i livet 46.